

ESDERS' KLEDINGMAGAZIJNEN ROTTERDAM NV 1894-1958

door Guill de Valk

Inleiding

Van 1894 tot 1958 was in Rotterdam het Kledingmagazijn Esders gevestigd, eerst in de Hoofdsteeg en na het bombardement van 14 mei 1940 in een noodwinkel aan de Statenweg in Blijdorp. Pas in 1953 werd weer een definitief pand betrokken, op de Binnenweg, op de plaats waar zich nu het Binnenwegplein bevindt. In 1958 volgde de opheffing van die vestiging, en daarmee van Esders-Rotterdam.

Wat vooraf ging

De oprichter van het Rotterdamse kledingbedrijf was Stefan Esders. Hij werd in 1852 geboren in het Duitse stadje Haren aan de Ems en overleed in 1920 in Wenen. In het begin van de jaren zeventig van de negentiende eeuw was hij uit zijn geboortestreek naar Brussel vertrokken. Daar verkreeg hij in 1886 de Belgische nationaliteit.¹ Eén van de eerste doelen waarop hij zich na zijn aankomst in België richtte, was het leren van de Franse taal. Dat was hard nodig. Hoogduits was niet zijn moedertaal en met zijn streektaal kwam hij in België zeker niet ver. Al snel beheerste Stefan het Frans zo voortreffelijk, dat hij zijn brieven -later ook die aan zijn kinderen- altijd in die taal schreef.

Stefan Esders werkte in Brussel onder andere bij het warenhuis 'Au Bon Marché', waar hij het tot rayonchef bracht. Hier maakte hij kennis met Heinrich Weltmann, een landgenoot van hem. Later zouden broers en neven van Stefan zich ook in België vestigen.

Dat zoveel jonge mensen in de jaren 1870 uit Duitsland naar Nederland en België kwa-

men, was niet zo merkwaardig. In 1871 was het Duitse Keizerrijk gesticht. Velen probeerden in de jaren daarna te ontkomen aan de dienstplicht in het voornamelijk door protestantse officieren geleide leger. Bovendien werd de katholieke bevolking in die tijd geconfronteerd met een nieuwe golf van geloofsonderdrukking door rijkskanselier Bismarck, bekend als de 'Kulturkampf'.

Heinrich Weltmann -geboren te Wildeshausen in 1849 en aldaar gestorven in 1921- was in 1864 door een familielid, dat reeds eerder naar Nederland was verhuisd, meegenomen.² Hij begon zijn carrière in de textiel bij de firma Bahlmann in Gorcum. Na drie jaar zegde hij zijn baan daar op en nam hij als zoeaaf dienst in het pauselijk leger. Hij bracht het tot sergeant; paus Pius IX spelde hem ooit tijdens een audiëntie een medaille op de borst. In 1873 verliet hij het pauselijk leger en vertrok naar België.

Na drie jaar in Antwerpen in de textiel te hebben gewerkt, raakte Heinrich in 1877 zijn betrekking kwijt. Met Stefan Esders overlegde hij wat hij zou moeten gaan doen. Van hem

kwam het idee om samen in zaken te gaan. Weltmann vertelde Stefan dat hij slechts Bfr. 2400 spaargeld bezat, maar deze vond dat geen probleem. Ook hij had praktisch geen geld, maar wél een groot optimisme; hij had al een pand, waarvan een deel te huur stond, op het oog voor hun gezamenlijke onderneming. Stefan dacht dat hij wel aan krediet kon komen. De twee mannen namen contact op met de firma Gobert in Verviers, een relatie van Stefan, die rollen stof en alle soorten herenartikelen op een zesmaandskrediet kon leveren. Het plan was om de stoffen per meter te verkopen.

De eerste maanden gingen de zaken zeer slecht, van de stoffen werd geen meter verkocht. In uiterste wanhoop begonnen ze zelf van de stoffen herenpantalons in verschillende maten te produceren tegen een eenheidsverkoopprijs van Bfr. 9. Dat bleek een gouden greep. In het eerste jaar werd voor Bfr. 250.000 aan pantalons en accessoires verkocht. De zaken konden daarom worden uitgebreid. In het derde jaar van het bestaan van hun firma besloten zij een filiaal in Antwerpen te stichten voor Heinrich Esders, een broer van Stefan. Het jaar daarop werd in Hamburg een filiaal gestart voor Dijckhoff, een zwager van Stefan; in die vestiging namen de broers Stefan en Heinrich Esders alsmede compagnon Heinrich Weltmann ieder voor een zesde part (dus samen voor de helft) deel. Dijckhoff bracht de andere helft in. In 1890 ging Weltmann naar München om ook in die stad een winkel te openen voor zijn zwager August Knagge, die hij al langer kende uit zijn geboorteplaats Wildeshausen.

Bij terugkomst in Brussel vertelde Stefan Esders zijn compagnon, dat hij ondertussen in Brussel een enorm pand had gekocht. Dat ging Heinrich Weltmann allemaal iets te snel en hij stelde voor om voor zichzelf in Berlijn te beginnen. Reeds op 27 maart 1890 verhuisde hij daarheen, een bloeiende onderneming in Brussel achter zich latend. In Berlijn miste hij uiteraard de steun van Stefan, hij moest daar helemaal opnieuw beginnen. In 1900 kreeg Weltmann van Esders en Dijckhoff het bericht, dat ook zij samen een kledingmagazijn in Berlijn wilden openen. Weltmann zag dat niet zitten en besloot zijn bedrijf aan hen beiden te verkopen. Op 30 december van dat jaar vertrok hij uit Berlijn naar Boppard aan de Rijn, waar hij de villa 'Belgrano' had gekocht. Met zijn vrouw en dertien kinderen vestigde hij zich op een leeftijd van 52 jaar in dat prachtige huis, dat was omgeven door een mooi park. De goede betrekkingen tussen de families Weltmann en Esders werden overigens door deze ontwikkelingen niet verstoord, zij zouden nog lang met elkaar contact houden.³

Intussen hadden de leden van de familie Esders in België hun Duitse voornamen aangepast aan die van hun nieuwe vaderland. Stefan noemde zich Etienne, Heinrich werd Henry, Bernhard liet de 'h' in zijn naam weg, Hermann koos voor Armand en Johann wijzigde zijn naam in Jean. De naam Esders gaf geen probleem; die werd in Frankrijk, en ook niet in België of Nederland als buitenlands ervaren.

Na het vertrek van Heinrich Weltmann uit Brussel en de verkoop van zijn aandeel in het kledingbedrijf aan Stefan Esders bleef laatst-

Het pand van Esders op de hoek van de Hoofdsteege en de Houttuin omstreeks 1910.
GAR

genoemde niet stilzitten. Ook andere familieleden Esders waren actief. De volgende veranderingen traden op. Stefan richtte nog bedrijven op in Rotterdam (1894), Wenen (1895), Breslau (toen Duitsland, na 1945 Pools onder de naam Wrocław) en St. Petersburg (Rusland 1906). In de Russische vestiging van zijn bedrijf werkte hij samen met Charles Scheefhals, een neef van zijn Belgische echtgenote. In 1895 vestigde Stefan Esders zich met zijn echtgenote en zijn twee zoons Bernard en Henry definitief in Wenen. Van daaruit ging hij zijn concern leiden.

Henry Esders uit Antwerpen deed zijn zaak over aan zijn neef Laurens Esders en startte een kledingmagazijn in Parijs en later ook bedrijven in Lyon en Marseille. Gerard Esders begon in Gent een kledingmagazijn. Vóór 1914 werden door Stefan Esders samen met familieleden nog zaken geopend in Keulen, Dresden, Frankfurt, Bremen, Halle, Maagdenburg en Leipzig. Deze ondernemingen droegen echter niet meer de naam Esders, wèl was Stefan Esders hier financier en adviseur. Ook werd er nog een inkooporganisatie onder de naam Esders, Dijckhoff en Hollenkamp gestart, doch Stefan nam hieraan met zijn bedrijven te Berlijn, Breslau, Brussel, St. Petersburg, Rotterdam en Wenen -waar hij de volledige zeggenschap had- geen deel. Na de Eerste Wereldoorlog is deze inkoopcombinatie niet meer in zijn oude vorm teruggekomen.⁴

Esders in Rotterdam

Het was Stefan Esders in Brussel niet ontgaan, dat de havenstad Rotterdam explosief groeide. Mede daarom wilde hij ook in die

stad een kledingmagazijn vestigen. Veel plaats om te bouwen in de oude binnenstad was er niet. Waar iemand wilde bouwen, moest eerst worden gesloopt. Stefans keuze viel op een perceel op de hoek van de Hoofdsteege en de Houttuin, ongeveer waar nu de Gemeentebibliotheek staat. Een schitterende plek voor een kledingmagazijn. De Hoofdsteege stond haaks op de Hoogstraat en was vanuit de Oudehaven, waar veel beurtvaarders hun ligplaats hadden en de boeren van de Zuid-Hollandse eilanden per schip aankwamen, bijzonder gemakkelijk te bereiken. Wèl moest een aantal panden worden aangekocht en gesloopt, alvorens met de nieuwbouw kon worden begonnen.

Bij de verwerving van de benodigde panden werden de oude eigendomsbewijzen meegeleverd. Deze papieren lagen ten tijde van het Duitse bombardement op Rotterdam in mei 1940 in de grote kluis in de kelder van het winkelpand; zij zijn onbeschadigd gebleven. De oudste eigendomsbewijzen gaan terug tot 1596, toen deze gronden vrij kwamen voor bebouwing. Aan het Steiger en de Houttuin lagen eertijds scheepswerven, maar die waren geleidelijk naar de Scheepmakershaven en de Boompjes verhuisd.⁵

Uit een hypotheekakte van 28 september 1894 blijkt dat op het nieuwe pand van Esders een geldlening was afgesloten van f 120.000,-. Het pand was verder niet bezwaard. Voor rente en aflossing waren Etienne (Stefan) Esders uit Brussel en Jean Baptiste Gobert uit Verviers -laatstgenoemde kwamen wij ook al in 1877 tegen- hoofdelijk aansprakelijk.⁶

In 1894 werd het Rotterdamse kledingma-

gazijn E. Esders geopend. Het kreeg de naam 'A la grande Fabrique'. Van de administratie uit de beginjaren is veel verloren gegaan, zodat geen exacte berekeningen van investeringen, winsten en verliezen meer te maken zijn, maar uit -tijdens de oorlogsdagen half verschroeide- pagina's van het grootboek⁷ blijkt dat de eerste jaren een financieel succes waren.

Overigens was Esders niet het eerste grote kledingmagazijn dat zich in Rotterdam vestigde. Meddens begon al in 1830 in Rotterdam, Peek en Cloppenburg kwam in 1870, Vroom en Dreesmann in 1892, C & A verscheen wat later, in 1908, en de Bijenkorf kwam pas in 1930.

De Hoofdsteege na het bombardement in 1940. In het midden de ruïne van het pand van Esders.
foto uit bezit auteur

In 1894 werd Johan Laufersweiler de eerste directeur van Esders-Rotterdam. Hij was familie van de echtgenote van Stefan Esders. Laufersweiler was in 1866 geboren in België, hij kwam in 1889 bij Esders in Brussel in dienst. Hij heeft Esders-Rotterdam groot gemaakt. De zaak begon met vijfentwintig personeelsleden, bij Laufersweilers gouden

jubiläum in 1939 werkten er 350 mensen in de gebouwen van Esders, terwijl er 150 thuiswerkers waren.⁸ Onder Laufersweilers bewind werd in 1923 het pand van het voormalige restaurant 'Het Verguld Spinwiel' aangekocht. Het stond -gescheiden door een straatje- vlak naast het pand van Esders op de Hoendermarkt. Beide panden werden door een luchtbrug met elkaar verbonden, zodat de klanten binnendoor van het ene gebouw naar het andere konden gaan.

In 1930 zette Laufersweiler zijn plannen door om aan de andere zijde van de Hoofdsteege een aantal panden op te kopen en op deze plek een nieuw gebouw neer te zetten. De Esdersen in Wenen en Brussel waren met deze uitbreiding niet gelukkig. Bij de aankoop van de panden deed zich een klein probleem voor. J. Blitz Dz., eigenaar van 'Het Vulpenhuis' aan de Hoofdsteege, liet zich niet gemakkelijk uitkopen. Bij de onderhandelingen verhoogde hij telkens zijn vraagprijs. Laufersweiler beëindigde toen het loven en bieden, waarna Blitz zijn prijs liet zakken. Maar het besluit van Laufersweiler was definitief en Esders bouwde om 'Het Vulpenhuis' heen.

De twee panden aan de Hoofdsteege, waarin Esders reeds was gevestigd, waren ondergebracht in de NV Maatschappij van onroerend goed Centraal Rotterdam. Het nieuwe pand aan de Hoofdsteege, waarin Laufersweiler overigens een flink belang had, werd ondergebracht in de NV Maatschappij van onroerend goed Fortuna. Het pand uit 1894 en dat van 1930 werden onder de Hoofdsteege verbonden met een grote onderdoorgang. In het pand uit 1894 werd de afdeling

heren- en jongenskleding ondergebracht. Het pand uit 1930 kreeg de dames- en meisjesmode toegewezen, het gebouw 'Het Verguld Spinwiel' werd bestemd voor de bruidsmode.

Het gehele plan was het resultaat van een groots concept, waarbij door Laufersweiler echter te weinig rekening werd gehouden met de verschuiving van de winkelstand naar het westen van de stad. De demping van de Coolensingel en de start van de bouw van het nieuwe stadhuis in 1912, alsmede van het nieuwe postkantoor in 1922 en de Beurs in 1935, oefenden een enorme zuigkracht uit op nieuwe vestigingen. Die verschuiving ging ten koste van het oude centrum, waarin de Hoofdsteege een cruciale rol speelde. Sommige ondernemers hadden dat tijds in de gaten. Als voorbeeld dient C & A, dat zich in 1908 aan de Hoogstraat 192 vestigde (iets ten oosten van het thans gesloopte spoorviaduct), maar dat al in 1923 de oude Waalse Kerk kocht (waar nu V & D staat) om op die plek in 1924 een geheel nieuw pand te openen. In het oude pand werd de afdeling heren- en jongenskleding ondergebracht.

Op 19 maart 1935 maakte Henry Esders uit Brussel zijn schoonzus Josefina Esders-Weltmann in Wenen in een brief van drieëntwintig pagina's⁹ opmerkzaam op de veranderingen die zich in het centrum van Rotterdam aan het voltrekken waren. Hij schreef dat hij zelf een paar panden in de Hoofdsteege bezat, die reeds lang te huur stonden. Hier kan ook opgemerkt worden dat het Plan C, even ten oosten van het huidige ondergrondse station Blaak, reeds langere tijd met leegstand te kampen had, terwijl de buurman van Esders in de Hoofdsteege, het Grand Hotel Coomans

uit 1843 (toen het grootste hotel van Rotterdam), op 1 april 1940 wegens faillissement werd gesloten.

Oorlog

Op 14 mei 1940 werden met de gehele stadsdriehoek ook de drie panden van het kledingmagazijn Esders door bommen en brand verwoest. Gezien de grote ontredde- ring in de stad na de meidagen reageerde het Rotterdamse gemeentebestuur snel en daad- krachtig. De technische dienst van de gemeente begon reeds op de ochtend van 15 mei met het opruimen van het puin, dat over een oppervlakte van 250 hectare lag verspreid. Er moest voor voedsel, kleding en onderdak voor duizenden mensen worden gezorgd. Ondernemers moesten snel aan kre- dieten kunnen komen om hun zaken weer op poten te zetten. De politie liet alle gevonden brandkasten achter het stadhuis/politiebureau op het Haagseveer opslaan en stelde ze onder bewaking.

De eerste stappen om tot herbouw en een nieuwe opzet van het centrum te komen, werden eveneens snel gezet. Tal van bespre- kingen over deze problemen werden door burgemeester mr. P.J. Oud gevoerd ten huize van de voorzitter van de Kamer van Koop- handel dr. K.P. van der Mandele. Op 18 mei al kreeg stadsarchitect W.G. Witteveen opdracht een plan voor de wederopbouw van de stad te maken. Daar hoorde zo nodig ook een nieuw wegnnet bij. De wederopbouw mocht niet vertraagd worden door lang sle- pendte onteigeningsprocedures.

Op advies van de pas benoemde Gemachtigde voor de Wederopbouw, dr. ir.

J.A. Ringers, namen Oud en Van der Mandele tezamen met Ringers contact op met de nog steeds als opperbevelhebber van het leger fungerende generaal Winkelman. Deze was na het vertrek van de koningin en de ministers de hoogste autoriteit in Nederland. Zij wisten hem ervan te overtuigen, dat het noodzakelijk was een basisbesluit uit te vaardigen, waarin stond dat het hele ver- woeste centrum van Rotterdam, maar eventu- eel ook andere stadsdelen, onmiddellijk kon- den worden onteigend tegen een later vast te stellen vergoeding. Dat gebeurde op 24 mei 1940. Opperbevelhebber Winkelman werd op 29 mei vervangen door rijkscommissaris Seyss-Inquart en generaal Christiansen, bevel- hebber van de Wehrmacht in Nederland. Eigenaren van gronden en panden bleven wekenlang onkundig van het verstrekkende onteigeningsbesluit.

Hoewel het voor Rotterdam van groot belang was om zo snel mogelijk weer een start te maken met economische bedrijvig- heid en te beginnen met het bouwen van noodwinkels, was dat voor Esders niet zo eenvoudig. De Schade-Enquête Commissie stelde dat Esders een buitenlands bedrijf was, omdat de aandeelhouders niet de Nederland- se nationaliteit hadden. Uitvoerige correspon- dentie tussen juristen van beide partijen von- den in de oorlogsjaren plaats. Uiteindelijk bleek dat voldoende jurisprudentie, niet alleen in Nederland maar ook in omliggende landen, voorhanden was om tot de conclusie te komen dat de zetel van de onderneming de nationaliteit bepaalt en niet de steeds wisselende groep van aandeelhouders.¹⁰

Hoe verging het intussen het personeel?

Noodwinkel van Esders aan de Statenweg in Blijdorp, in 1940 gefotografeerd door C. Kierdorff.
GAR

De chef-etaleur van Esders, P. Platteel, die bij het bombardement zijn huis had verloren, schreef kort daarna aan zijn dochter in Almelo: 'Wij hebben nog geen woning en zitten met het simpele vraagstuk van meubelen, daar is nog aardig geld voor nodig en wij weten niet hoelang wij het uit moeten zingen; met het weinig geld wat we hebben kunnen we het nog redden. We hebben van de zaak een maand salaris gekregen, te gelijk een stukje moeten ondertekenen dat wij niets meer van de zaak te vorderen hebben en dat

na 43 dienstjaren. Of Esders nog begint, weet ik niet. Mijnheer Laufersweiler heeft wel onderhandelingen aangeknoopt met de gemeente. Hij krijgt ook grond toegewezen voor een noodwinkel, maar nu vandaag ontving hij een schrijven uit Weenen dat [bij] alles wat hij doet de firma zich [er] niets van aantrekt en dat alles voor zijn eigen risico is. Nu durft hij zelf niets meer te doen en wacht maar af tot zij zelf naar Rotterdam komen, wat binnekort gebeurd.¹¹

Laufersweiler ging ondanks de afhoudende berichten uit Wenen toch aan de slag. Hij kocht in de Erasmusstraat een confectiefabriekje, huurde bedrijfsruimte om zijn productie op te slaan, schafte links en rechts stoffen en gemaakte goederen en etalagemateriaal aan. Na de vereiste goedkeuringen van tekeningen, bouwvoorschriften enz. van de gemeente te hebben verkregen, kon een aanemer aan het werk. In november 1940 werd de noodwinkel van Esders aan de Statenweg in Rotterdam-Blijdorp geopend. Esders had daar als naaste buur kledingmagazijn Piet van den Bergh, daarnaast zaten de pianozaak Goldschmeding en het warenhuis Galerides Modernes. Aan de overkant van de Statenweg stond de Hema.

Die belangrijke bedrijven hadden veel eerder dan Esders in de gaten dat zij er goed aan zouden doen om weer naar het stadscentrum te trekken. In 1952 zat Esders alleen aan de Statenweg. Hoewel de jaarcijfers van de Statenweg-vestiging -met uitzondering van de jaren 1940, 1944 en 1945- niet slecht waren, gaf 1953 een desastreus verlies te zien.

Laufersweiler was toen al lang niet meer in functie. In 1946 was hij op 80-jarige leeftijd

overleden. Hij was in 1889 in dienst van Esders getreden, werd in 1894 tot directeur van de vestiging Rotterdam benoemd en had dus zevenenvijftig dienstjaren bij de onderneming doorgebracht. Zijn laatste zes jaren waren niet de vrolijkste. In de directie werden als opvolgers benoemd de heren J.P.C. Bayens (algemene zaken) en H.J.M. de Valk (financiële zaken).

De periode 1946 tot 1958 gaf een aantal ongelukkige bedrijfsbeslissingen te zien, die uiteindelijk tot de ondergang van het kledingmagazijn zouden leiden. Door de econoom De Valk werd hierop duidelijk gewezen in zijn notitie van 20 november 1956.¹² Te laat werd begonnen met de herbouw van een bedrijfspand in de binnenstad, waar de aandeelhouders in 1949 sterk op hadden aangedrongen. Pas in 1953 werd er gebouwd. De nadelen van de vertraging waren groot; de omzet liep in het begin van de jaren vijftig sterk terug terwijl de bouwprizen juist enorm opliepen. Voorts werd tijdens de Korea-crisis door een inkoper van Esders meer kleding ingekocht dan waartoe hij bevoegd was. De filialen Rotterdam-Pleinweg en Middelburg stonden onder onvoldoende controle. Samen met nog wat andere feilen bleek een liquidatie onvermijdelijk. In 1958 werd het kledingmagazijn Esders definitief gesloten.

Tot slot

Na de start in 1877 groeiden de Esders-bedrijven in Europa enorm. Aan het begin van de twintigste eeuw had Stefan Esders de volledige zeggenschap over vestigingen in Berlijn, Breslau, Brussel, Rotterdam, St. Petersburg en Wenen. Als nasleep van de

Het pand van Esders aan de Binnenweg, het tegenwoordige Binnenwegplein, in 1953.
GAR

Eerste Wereldoorlog gingen de zaken in Berlijn, Breslau en St. Petersburg verloren. Na het overlijden van Stefan in 1920 erfde zoon Bernard de vestiging in Wenen en zoon Henry het bedrijf in Brussel. De Rotterdamse vestiging werd een gezamenlijk bezit van de beide zoons. Het Rotterdamse kledingmagazijn werd in 1958 gesloten, de vestiging Wenen werd in de jaren zestig opgeheven en de Brusselse vestiging verdween in de jaren zeventig van het Europese toneel. Na honderd jaren was er niets meer van 'Esders' over.

Vanaf het begin hadden de verschillende ondernemingen overigens al te kampen gehad met zwakke punten. De ondernemende leden van de grote Esders-familie hadden bijvoorbeeld ieder een eigen zaak of zaken,

er was geen overkoepelende holding. Per land was er in het algemeen slechts één vestiging. De mode verschilde van land tot land, zodat gezamenlijke inkoop niet mogelijk was. De eenheid van het Esders-concern was maar schijn, er was eerder sprake van versnippering. Ook daardoor moest Esders het afleggen tegen het sterk opkomende grootwinkelbedrijf.

NOTEN

1. Gemeentearchief Rotterdam (GAR), Esders, inv. nr. 7, Acte de la grande naturalisation.
2. GAR, Esders, inv. nr. 13, Geschiedenis van de familie Weltmann, pagina 26.
3. GAR, Esders, inv. nr. 14, Lebenslauf Heinrich Weltmann, 23 pagina's.

4. GAR, Esders, inv. nr. 6, in *Wikken en Wegen, Ned. Detailhandel*, 1-11-1949.
5. GAR, Esders, inv. nr. 98, eigendomsbewijzen, drie achiefdozen, ongesorteerd.
6. GAR, Esders, inv. nr. 47, hypotheekakte.
7. GAR, Esders, inv. nr. 78, grootboek 1894-1940, zwaar beschadigd.
8. GAR, Esders, inv. nr. 15, *Het Leven*, 17-6-1939.
9. GAR, Esders, inv. nr. 55, brief d.d. 19-3-1935.
10. GAR, Esders, inv. nr. 30.
11. GAR, Esders, inv. nr. 44, brief d.d. 26-6-1940.
12. GAR, Esders, inv. nr. 56.